

MAGYAROK A VILÁGHÁBORÚ TÖRÖK HARCTEREIN.

(2. közlemény.)

Hadműveletek Törökország délnyugati részében.
(Szinai-félsziget, Palesztina és a Jordánon túli terület.)

IX.

Hadjárat a szinai félszigeten.

1914.

Előzmények.

Első közleményünk IV. és V. fejezetéből már ismeretesek az ellenfeleknek a Szinai-félszigetre és Palesztinára vonatkozó hadicéljai és haditervei.

Amikor tehát 1914 november havában a szultán a szent háborút kihirdette, a török hadsereg főparancsnoksága azonnal a 4. török hadsereg felállításához fogott, amelynek az volt a feladata, hogy Szíriát és Palesztinát védelmezze meg, míg a hozzá csatolt VIII. török hadtestnek a Szezi-csatorna elleni vállalat jutott osztályrészéül. A hadsereg parancsnokává Djemal basát, a 2. török hadsereg eddigi parancsnokát és tengerészeti minisztert nevezték ki, aki vezérkari főnökével, Frankenberg német ezredessel, 1914 november 21. Haidar-Pasából Damaszkuszba utazott.

A gyülekezőfélben levő 4. török hadsereg részei a következők voltak:

a XIII. török hadtest (Moszul);

a VIII. török hadtest (Damaszkusz);

a 8. és 10. török gyaloghadosztály, amelyek Konstantinápolyból jöttek;

azután hadi szolgálatra önként jelentkezett beduinok, akik El-Arischnál gyülekeztek;

továbbá a Kalaat en Nachl-nál zászlók alá sereglett hadi-önkéntesek és végül egy gyalog-zászlóalj El Akabanál. Utóbbi három kis csoport tehát már a Szinai-félszigetnek az angolok főnnhatósága alá tartozó területen állott. (4. vázlat.)

Ide sorolható még az úgynevezett Hedjas-hadosztály, amelynek részei Maan körül kellett hogy gyülekezzenek.

Az angolok Egyiptomban mintegy 150.000—190.000 főnyi haderővel rendelkeztek.

A török haditerv.

A Szezei-csatona ellen indítandó vállalat irányítója és vezetője Kress báró német alezredes, a VIII. török hadtest vezérkari főnöke volt. Reá hárult tehát, figyelembe véve a legkülönbélebb körülményeket,¹ a vállalat összes előkészületeinek megtétele, még pedig akként, hogy a támadás az esős időszakban, december-január havában, végrehajtható legyen.

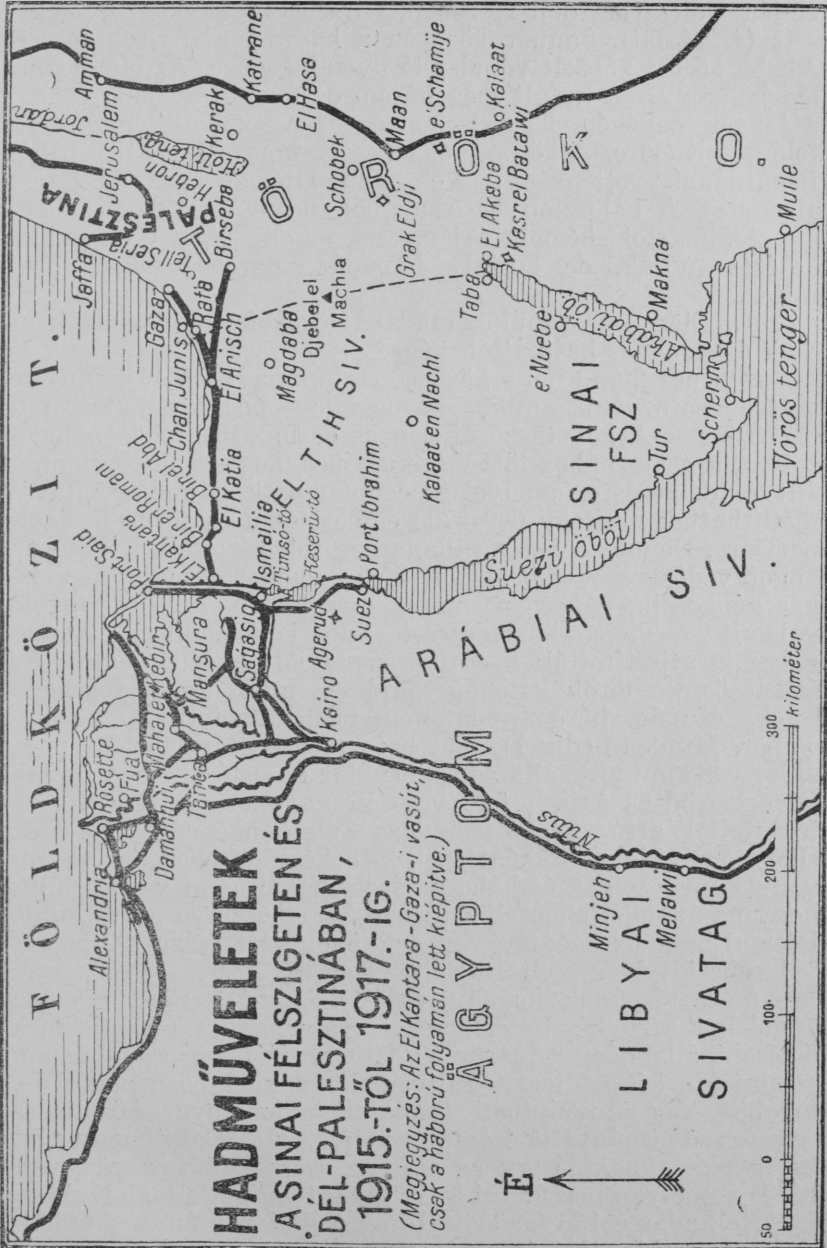
Bámulatot kelt az a merész eszme, és dícséretet érdemelnek azok a hadi teljesítmények, amelyek a csatorna ellen intézett első és későbbi támadásoknál felszínre vetődtek, és pedig annál is inkább, mert számításba kell vennünk, hogy El-Tih sivatagján egyidőben csupán mintegy 20.000—25.000 ember és a hozzá szükséges podgyász csak lépcsőkebe osztottan hatolhatott át; hogy a vasútnak Jeruzsálemben vége szakadván, a Szezei-csatornáig egy olyan 350 km hosszú hadtápvonal volt még hátra, amelyet csupán táviróoszlopok jelöltek meg, egyébként pedig futóhomok borította a föld felszínét; hogy a naponként szükséges és legcsekélyebb mennyiségre szorított ivóvizet is, valamint az úgynevezett sivatagi-adagot, embereként és naponként 650 gr eleséget számítva, a tevék ezrein kellett szállítani és végül, hogy a mintegy 100—150 m széles csatornán való átkeléshez csupán néhány ponton állott rendelkezésre.

Hogy mind az első, mind pedig a későbbi támadásokban a török csapatok csak a csatornáig jutottak el, de Egyiptom földjén lábukat sohasem vethették meg, az Törökországnak értekezésünk előbbi szakaszaiban említett fogyatkozásaira vezethető vissza. A támadás balsikerét Djemal basa már az első kísérlet megkezdése előtt tudta, míg Kress alezredes akkor ismerte fel a vállalat lehetetlenségét, amikor önmaga is a csatornához érve, személyesen meggyőződött arról, hogy lehetetlen a csatornán átjutni olyan ellenféllel szemben, mint az angolok.

1915.

A kereken 25.000 emberből és mintegy 18.000 tevéből álló VIII. török hadtest 1914 december végén és 1915 január

¹ A különítmény összeállítása és felszerelése, mintegy 20.000 tevé beszerzése, ártézi kútaq fúratása a hadtápvonal mentén, stb.

**HADMŰVELETEK
A SINAI FÉLSZIGETEN ÉS
DÉL-PALESZTINÁBAN,
1915-TŐL 1917.-IG.**

(Megjegyzés: Az El Kantara - Gaza-i vasút
csak a háború folyáman lett kieléptve.)

4. vázlat.

elején Palesztina déli részében, Birseba környékén, gyülekezett (4. vázlat). Január közepén a hadtest El-Arisch és El-Akaba között képzelt vonal felé nyomult előre. Az előnyomulás január 27-én indult meg három oszlopban. A jobb oszlop a tenger mellékén, El-Arischon és El-Katián át El-Kantara felé hatolt előre. A közép, két lépcsőre tagozottan, Birsebából Ismailiának vett irányt. Vele volt Djemal basa és Kress alezredes. A baloszlop El-Akabából indult meg Szuez ellen.

Az angolok, kémeik útján, csak az ellenséges erők gyülekezését tudták, de komoly támadás végrehajtásában nem hittek.

Az ellenséges repülőök miatt a törökök előnyomulásukat csak éjjelenként hajthatták végre.

Február 2-án éjjel a középső oszlop már csak 11 km-nyire volt a csatornától, amikor is megállott, hogy csapatait felzárkóztassa. A következő éjjelen az oszlop, megfelelően tagozottan, a csatornához tört előre. Sajnos, hogy csak tíz ponton állt rendelkezésre, amelyeken csupán csak hajnalhasadtával szállíthattak mintegy 600—700 embert át a csatorna nyugati partjára. De már ebben a pillanatban fölriasztották a csatorna angol védőseregét (körülbelül 35.000 embert), majd géppuskás gépkocsik, páncélos vonatok, lovasság és tevés osztagok, valamint a Timsó- és Keserű-tó felől jövő hadihajók hamarosan megtisztították a csatorna partjait az ellenségtől. Az átkelt összes török katonák majdnem mind angol fogságba estek, csupán három pontonon menekülhetett el néhány ember. Mindez pedig Djemal basa szemeláltára történt meg, aki 2—3 km-nyire állt a csatornától és estére csoportjának Bir el Abd-El-Arisch felé való visszavonulását rendelte el, tekintettel arra, hogy támadása tulajdonképeni célját, az ellenséges védelem mikéntjének kifürkészését elérte. A visszavonulás nehézségek és háborgatások nélkül ment végbe, mint-hogy az angolok ellenfelük üldözésére elkészülve nem voltak. Djemal basa jelentése szerint a törökök vesztesége 192 halott, 381 sebesült és 727 eltűnt volt.

A csatornának komoly veszélybe jutása most már az angolokat arra készítette, hogy a csatorna hosszában, ennek őrzésére, állandóan mintegy 50.000 embert (a mi számításunk szerint kb. két hadtestet) állítsanak fel különböző pontokon, továbbá, hogy egyiptomi csapataik állományát körülbelül egynegyedmilliónyi létszámra emeljék. Ez a körülmény volt egyik oka annak, hogy az entente csak 1915 tavaszán volt képes komolyan hozzálátni a Gallipoli-félsziget elfoglalásához.

A kudarcral végződött török vállalat után a 4. török hadsereg a következőképen foglalt állást (4. vázlat):

a) a Kress alezredes alá rendelt „sivatagi csoport“ jobb-

szárnya El-Arischban, balszárnya pedig Kalaat en Nachlban; Kress maga, az előbb említett két helység között, Ibinben szállott meg;

b) egy a hadtápparancsnokságból és csapatokból alkotott „sivatagi felügyelőség“ Birsebában, még pedig a végből, hogy az az a) alatt említett csoporthoz hadtápvonalakat létesítsen és hogy a kiépített vonalakat meg is védelmezze;

c) a 4. török hadtest parancsnoksága Jeruzsálemben ütötte fel szállását, míg a VIII. török hadtest Dél-Palesztinában, a XIII. török hadtest Szíriában, a 8. és 10. török hadosztály pedig Közép-Palesztinában helyezkedett el;

d) a Hedjasz-hadosztály ama részei, amelyek a csatorna elleni támadásban is résztvettek, a Hedjasz-vasút menti Maanba jutottak.

1915 folyamán kisebb erőkkel még két vállalatot hajtottak végre a törökök a csatorna ellen, és pedig: április 7—8-án Laufer őrnagy vezetése alatt El-Kantara, majd május 13-án Kress alezredes parancsnoksága alatt Ismailia ellen. Az angolok csupán kisebb tevés-osztagokkal és a csatornától csak 50 km-nyi távolságra törtek előre kelet felé. Egyébként hadműveleti szünet volt, minthogy egyrészt az angolok a franciákkal együtt, másrészt a törökök is a Dardanellák körül kerekedett nagy harcokban voltak kénytelenek alkalmazni erők nagy részét (lásd az első közlemény VIII. szakaszát).

1915 augusztus havában Kress alezredes Djemal basa mellé Jeruzsálembe került mint a 4. hadsereg vezérkari főnöke. Ebben az állásában Kress a csatorna ellen tervezett második támadást készítette elő. Nemsokára ezután, október havában, indították meg a középponti hatalmak Szerbia ellen azt a hadjáratot, amely nemcsak Szerbia és Montenegró elfoglalásával, hanem e két ország fegyveres erőinek megsemmisítésével is végződött. Ezzel egyidőben pedig szabaddá lettek az Európából Törökországba vezető szárazföldi és vízi utak, vagyis a török birodalomnak csapatokkal és tetemes mennyiségű hadi anyagokkal való ellátása is lehetővé vált. Ez a fordulat volt oka annak, hogy a Szezei-csatorna ellen tervezett második nagy támadást a törökök 1916 nyarára halasztották el.

1916.

A Dardanellák, illetőleg a Gallipoli-félsziget elfoglalásának az entente részéről való kudarca után, az angolok elhatározták, hogy Törökország délnyugati részében intéznek támadást a török birodalom ellen, még pedig úgy, hogy Palesztinát foglalják el egyrészt az Egyiptomban összegyűjtött szárazföldi haderők nagyobb erejével és az egyiptomi angol flotta

segítségével, másrészt pedig a Husszein arab serif zászlói alá sereglett fölkelő arabokkal karöltötten. Ennélfogva legelőször is megerősítették a csatorna keleti partjának hosszát, vagyis hídfőket építettek a Port Said-El Kantara-Ismailia és Szuezi (4. vázlat) vonalától keletre eső területeken. Mivel pedig az angolok gyarmati háborúik révén szerzett tapasztalataik nyomán jól tudták, hogy vasút nélkül támadásuk sikerre nem vezethet, elsősorban is El-Kantarából El-Katiába vasutat építettek. Azután pedig, hogy hatalmukba kerítsék a Hedjaszvasutát, Husszein serifet két fiával együtt,² csengő aranyak ellenében, a kalifátustól való elszakadásra bírták, amivel természetesen együttjárt az arabok függetlenítése és mind ezeknek, mind pedig a beduinoknak, drúzoknak és szíriaiaknak a törökök elleni felkelése is. Csakis így számíthattak az angolok döntő eredményre. 1916-tól kezdve a háború végéig tehát a törökök nemesak hogy új ellenséggel kerültek szembe, hanem országuk fölbujtogatott rosszindulatú népének alattomosan és álnokul viselt guerilla-harcait ellen is védekezniök kellett.

Husszein serifnek, árulása jutalmául, annak a független Arabiának királyi koronáját ígérték oda, amely Aleppótól és Mosszultól le egészen Adenig és az Oman partvidékig terjed. Hogy ez azonban csak pusztá ígéret marad, és hogy a királyság igazi urai mindenkor az angolok lesznek, azt sem az elaggott Husszein, sem ennek fiai nem sejtették.

A törököknek a csatorna ellen tervezett második ama támadásáról, amelynek célja a Szuezi-csatornán való hajózás megbénítása volt, fentebb már említést tettünk. De a végrehajtás előtt Kress, ki közben ezredes lett, személyesen óhajtott megállapítani a körülményeket, amiért is április 23-án egy kisebb különítménnyel El-Katia ellen kémszemlére indult. Ez tökéletesen sikerült és eredménye az volt, hogy egy egész angol lovasezredet elfogtak.

1916 július közepén El-Arischnál a következő török erők állottak készen a csatorna elleni támadáshoz:

a 3. török gyaloghadosztály,
német segítő csapatok (l. Függelék) és
egy osztrák-magyar hegyi tarackos-osztály.

A támadó csapatok parancsnoka Kress ezredes volt.

Mivel a Gallipoli-félszigeten alkalmazott 24 cm motoros mozsaraink és 15 cm messzehordó ágyúink 1915 november 15-től 1916 január 6-ig igen jó szolgálatokat tettek,³ Enver basa kérelmére, a cs. és kir. osztrák-magyar hadsereg fő-

² Faisal és Ali.

³ Lásd értekezésünk I. közleményét.

parancsnoksága elhatározta, hogy további ütegeket bocsát Törökország rendelkezésére.

1916 március 7-én tehát, Marnó tüzérőrnagy parancsnoksága alatt, *egy különleges módon összeállított és csupán Magyarországból kiegészített hegyi tarackos-osztály indult el Törökországba.* Ennek egyik hegyi ütegét a budapesti IV., a másikat pedig a kassai VI. hadtest területéről egészítették ki. A fogatok és málhásállatok nélküli ütegeknek nem négy, hanem hat hegyitarackjuk volt, egyenkint két hegyi pótüteggel és egyenkint a szükséges négy hegyitarackos lövészeres-oszloppal. Málhásállatok gyanánt Kis-Ázsiában tevéket, fogatokra bivalyokat szereztek be. A tüzérosztály Konstantinápolyon át az első közleményünkben már említett török hadtápvonalon jutott el június havára Palesztinába, ahol egyideig Birsebában gyakorlatozott. Július 23-án azonban a Kress ezredes által szervezett hadtápvonalon El-Arischon át a Szinai-félszigeten levő Bir el Abdba jutott.

A csatorna ellen támadó különítmény július 27-én három oszlopban, és ezek ismét több lépesőre tagozottan, indultak meg, és pedig a főoszlop El-Arischon, Bir el Abdon és El-Katián át. A rekkenő nyári hőség és a futóhomok igen késleltette a menetet. Az augusztus 4-re virradó éjjelen az oszlop éle elérte a csatornától keletre kb. 40 km-nyire fekvő Bir er Romani nevű helységet. Ez alkalommal azonban az angolok már éberebbek voltak, mert nemcsak hogy a törökök szolgálatában álló német repülőök árulták el, hanem az angol repülőök is megállapították a támadó oszlop előnyomulását. Ütegeink kiváló működése ellenére se koronázta siker az augusztus 4-i támadást, mert az oszlop balszárnyát angol lovasság és vasúton El-Kantarából El-Katiába előrehozott csapatok kerülték meg. Augusztus 5-én mintegy 5—6 angol lovasdandár és ausztráliai gyalogság ellentámadást kezdett. Ez elől ugyan Kress kitérni volt kénytelen, de vitéz tüzéségünk tüzével nemcsak hogy minden további angol üldözésnek gátat vetett, hanem az angolokat menekülésre kényszerítette. Mivel azonban a német repülőök további angol erősítések érkezését jelentették, Kress különítményét, amely létszámának felére apadt, Bir el Abd felé visszavezette. Az angolok, nem úgy, mint az első török támadás alkalmával, ezúttal legott ellenfelük üldözéséhez fogtak és repülőök, lovasságuk és tevés osztagaik augusztus 6-án és 7-én is a törökök sarkában maradtak. Hogy Kress az ilyen üldözés demoralizáló hatása alól kivonja különítményét, Bir el Abdnál augusztus 8-án szembefordult az ellenséggel. A repülői által is támogatott angol lovasság azonnal támadott, de önfeláldozóan és vitézül harcoló hegyitarackos osztályunknak volt köszönhető az, hogy

az angolok, amiként augusztus 5-én, úgy most is, visszaözlöttek. Csakis így vonhatta ki magát háborítatlanul a török gyalogság a hareból és volt képes folytatni visszavonulását El-Arischba, ahová augusztus 11-én és 12-én érkezett be.

Mind Kress, mind pedig Djemal basa megkülönböztetett szavak kíséretében dícsérték meg és ismerték el tűzérésüink hősiesen vitéz magatartását.

Az angolok ezután Bir el Abdon túl már csupán kisebb osztagokkal követték a visszavonulókat, és pedig, mint mindig, most is azért így, hogy előbb fokozatosan felépítsék utánszállításra alkalmas hadtápvonalait. Tekintettel pedig arra, hogy El-Katia és El-Arisch között a távolság 100 km, s hogy az angolok naponkint átlag csak egy kilométernyi vasúti vonalat voltak képesek fölépíteni, Kress nyugodtan maradhatott meg El-Arischban, minthogy 3—4 hónapon belül komoly angol támadás várható nem volt.

Ebben az időben szakadt el végleg Törökországtól Husszein serif, Faisal és Ali nevű fiaival együtt, akiknek áruló fondorkodásai már 1915-ben kezdődtek. Az angolok tehát jó pénzen új szövetségesre tettek szert, akitől ellenszolgáltatás gyanánt azt követelték, hogy a maga erőivel dél és kelet felől Dél-Palesztinát fenyegetse, a beduinokat pedig a Jordánon túli terület megtámadására indítsa, és végül, hogy a drúzokat és szíriaiakat felkelésre bírja. E felkelések, az angoloknak El-Arischra gyakorolt állandó nyomása, az esős időszak bekövetkezése (december—január), amely alatt a tavak mindent magukkal ragadó folyókká lettek, és végül, hogy a maguk hadtápvonalait is megrövidítsék, illetőleg, hogy az El-Arisch és Dél-Palesztina közötti sivatag válassza el őket az angoloktól, arra bírták Kress ezredet, hogy december 16-án El-Arischt *önként* feladja és a földközi-tengeri Chan-Junis, El-Hafia és a Hedsasz-vasútmenti Maan között képzelt vonalra vonuljon vissza (5. vázlat). Ennek folytán hegyitarackos osztályunk, újjászervezése végett is, Betlehembe jutott. Minthogy pedig Marnó őrnagyot más parancsnoksággal bízták meg, tűzérosztályunk vezetését a kassai hegyitarackos üteg századosa, Truszkowski Vladimir vette át.

Az angolok a kiürített El-Arischt legott megszállották és meg is erősítették. Ez azt bizonyította, hogy egyelőre támadásra nem is gondolnak. Amíg tehát balszárnyuk a tengerre támaszkodott, addig jobbszárnyuk El-Akaba környékén vetette meg lábát (4. vázlat), vagyis protektorátusuk keleti határához jutottak el.

Az 1916. év eredménye tehát a következőkben összegezhető:

1. A törökök nem érték el abbéli hadi céljukat, hogy meg-

bénítsák a Szezei-csatorna hajózását; sőt véglegesen kiszorultak a Szinai-félszigetről; továbbá, a második pontban említett okok miatt, ezen a harctéren támadásra sem gondolhattak, hanem csupán Palesztina szívós védelmére készülhettek fel.

2. Az angolok első közleményünk IV. szakaszában vázolt azt a hadi céljukat, hogy Palesztinát megszállják, még nem érték el ugyan, de a törököknek a Szinai-félszigetről való kiszorításával, a támadásban való kezdést magukhoz ragadták, valamint az áruló Husszein közbelépése és a beduinok, drúzok és szíriaiak felkelése révén, a törököket véglegesen a puszta védelemre kényszerítették.

Djemaal basa ellenségei, valamint néhány német tábornok is, a 4. török hadsereg területén Djemaal által vaskézzel kezelt közigazgatásnak tulajdonítják a népesség felkelését. Alapjában véve azonban az angolok által pénzen megvásárolt Husszein volt a méregkeverő.

X.

A délpalesztinai hadjárat.

1917.

Az angoloknak és ázsiai szövetségeseiknek hadi célja Palesztina és a Jordánon túli területek meghódítása volt. Ennek megfelelőleg hadi tervüket a következőként alkották meg: támaszkodva egyrészt a Szinai-félszigeten lévő El-Arischra, másrészt El-Akabára, 4—5 angol hadosztálllyal, 6—7 lovas dandárral és 1 tevés dandárral El-Arischról Gaza felé előretörni és Dél-Palesztinát elfoglalni;

bennszülöttekkel El-Akabából Birsebára törni;

és végül Husszein csapataival Hedjaszból a Hedjaszvasút mentén fekvő Maanra támadni.

Az angol tengeri haderőnek a Földközi-tenger mellékén támadó csoportot akként kellett támogatnia, hogy partraszállásokkal a törökök oldalát, sőt hátát is veszélyeztesse. A már El-Araschig kész vasutat Gazaig kellett kiépíteni, El-Akabából Maanig pedig jól használható hadtáputat kellett telepíteni. Vagyis 1917 március hava előtt a támadás megkezdésére gondolni se lehetett. Végül az angolok arra is gondoltak, hogy a Hedjaszvasutat saját pénzükön azonnal helyreállíttassék abban a pillanatban, amikor azt Husszein csapatai elfoglalják.

Az angol haderők parancsnoka Murray tábornok volt.

A törökök hadi célja csupán Dél-Palesztina és a Jordánon túli terület megtartása volt. Ennek megfelelőleg hadi

tervük az volt, hogy a Gaza—Birsaba—Holt-tenger—Maan közötti területet védelemre fölkészítsék. Erőiket a következőképen csoportosították:

Gazához került 2 gyalogezred, 8 géppuskás-század és 6 üteg (ezek között az osztrák-magyar hegyi-tarackos-osztály);

Djemmamelnél (Gaza és Tell-el-Seria között) 3 gyalogezred, 4 géppuskás-század és 9 üteg foglalt állást;

Tell el Seriánál 2 gyalogezred és egy gyaloghadosztálynak tüzésége készült fel a harera;

Birsebánál 3 lovasezred;

Ramlehnél 2 gyalogezred, mint tartalék;

Maannál pedig a Hedjasz-hadosztály részei állottak (l. az 5. vázlatot).

Az összes csapatok ütközetlétszáma kereken 18.000 ember volt. (A mi felfogásunk szerint egy nagyon gyenge hadtest.) Az 1. vonal parancsnoka Kress ezredes volt, míg az egész 4. hadsereg vezérlete továbbra is Djemal basa kezén maradt.

A gazai első csata.

Az angolok támadásukat valóban csak március 25-én kezdték meg, amikor is előző heves járőrharok után az angol lovasság Gazát körülzárta. Március 26-án a főtámadáshoz a következőként csoportosultak az angol erők:

a) szemben (dél és délkelet felől), két harcponalra tagozottan, három gyalogdandár,

b) jobbról (keletről és északkeletről) három lovasdandár,

c) balról (nyugatról és északnyugatról) az angol flotta.

Vagyis összesen mintegy 20.000 gyalogos és lovas, tetemes tüzéséggel és a flottával, a kevés tüzéséggel rendelkező és kereken csupán 3500 főnyi török védősereg ellen.

A cs. és kir. tarackososztály, amely közvetlenül Gaza előtt állott, ritka szabatossággal tüzelt a támadók tömegeire. A 2. ütegeknek már tökéletesen elfogyott a lőszer, úgyhogy a derék tüzerek csupán karabélyaikkal harcolhattak. Ékkor az angolok az állásokba törtek be és a tarackok is birtokukba jutottak. Az üteg parancsnoka, Kopasz főhadnagy, azonban nem hagyta abba a küzdelmet. 27-én reggel ugyanis megrohanta az angolok által elfoglalt állást, ebből az ellenséget kiverte és nemcsak hogy visszafoglalta tarackjainkat, hanem ezeket Gazától nyugatra állásba is hozta. Amikor pedig friss lövészer is érkezett be, és a Djemmamelben és Tell-el-Seriában álló török ezredek az angolok keleti, tehát jobbszárnyába és hátába is támadtak, az angolok futva meghátráltak.

Truskowszki százados március 26-án az első harcponal egyik megfigyelőállásában volt, ahol az állásokba betörő

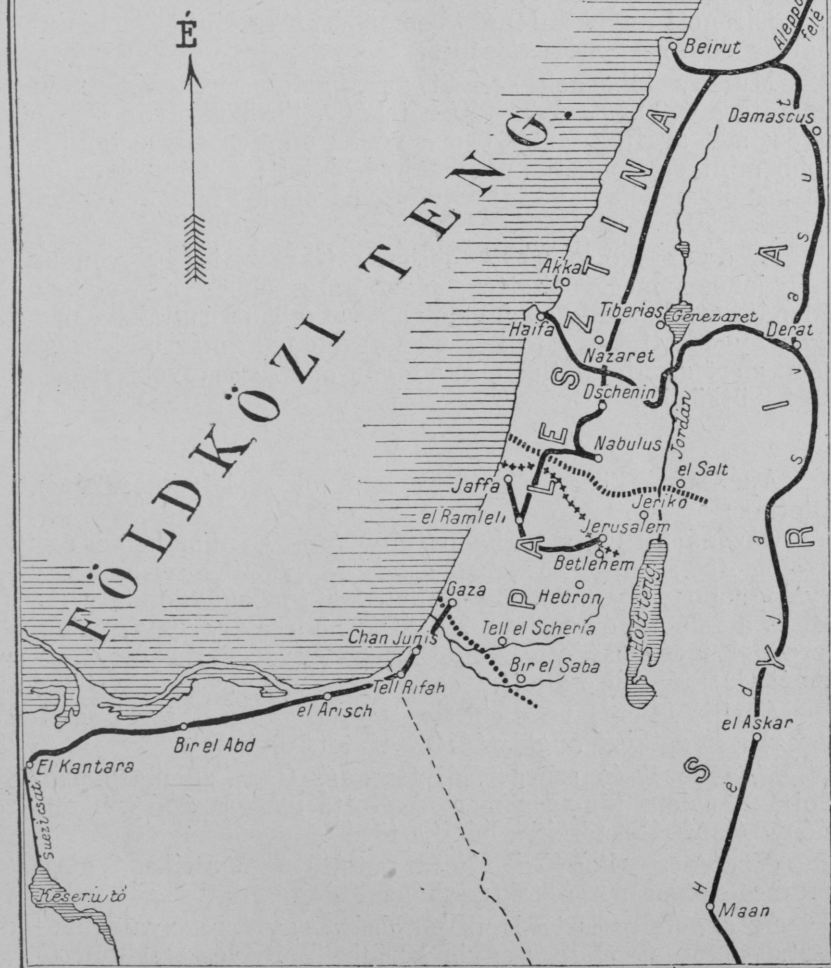
A PALESZTINAI ÉS A JORDÁNONTÚLI HADJÁRAT 1917, ILLETVE 1918.

'A törökök állása ..... 1917 okt.

+++++ 1917. nov. közepén

..... 1916. elejétől szept. közepéig

Mérték: 0 50 100 150 Km

5. vázlat.

angolok meglepték. Ő azonban nem adta meg magát, hanem pisztolyával védekezve, négy ellenséges golyó terítette le. Amikor azután tüzei megtalálták, Jeruzsálembe szállították, ahol Djemal basa nagy pompával temettette el a hős katonát a Szion-hegy tövébe.

Az osztrák-magyar tarackososztály vesztesége 7 tiszt és 43 ember volt, ami fényes tanúsága derék tüzeink hősiességének.

Djemal basa a törököknek a lezajlott első gazai csatában való veszteségét 286 halottban, 756 sebesültben és 585 eltűnt katonában állapította meg.

Elfogott angol katonák bemondásai szerint tarackjaink hatása döntő jelentőségű volt.

Murray tábornok szerint az angolok vesztesége meghaladta a 4000 főt. A csatában tehát a törökök olyan fényes győzelmet arattak, amelyben a védők minden egyes tagjára több mint egy elesett angol katona jutott; a támadókat ért csapás olyan súlyos volt, hogy csak három hét múltán gondolhattak újabb támadásra.

A csatát követőleg a törökök Gaza—Birseba vonalát még jobban megerősítették, mert amíg ebben a vonalban ellenállhattak, addig az angolok a sivatagba szorultak, és nem igen nyújthattak segítő kezet az araboknak, már csak azért sem, mert az utánpótlás a sivatagon át a legnagyobb nehézségbe ütközött.

*

Április hó közepén a török haderők a következőképen állottak:

Gazánál egy gyaloghadosztály (3.), Djemmanelnél egy gyalog- (53.) és egy lovashadosztály (3.), Tell-el-Serianál egy gyaloghadosztály (16.); Birsebánál két gyaloghadosztály (az 54. és a felvonulóban levő 7.). A 7. hadosztály egy gyalogezreddel megerősödött. Az osztrák-magyar tarackososztály ismét Gazától délre állott.

Április 14-én Kress ezredes csoportja (a 8. török hadsereg) a következő angol rádiótávíratot fogta fel:

„Április 17-én szárazföldi támadás Gaza ellen. 18-án a flotta Asealont támadja meg. A flotta partraszálló különítménye Gazánál a törökök hátába tör.“

(Szerenese, hogy a távirat utolsó szakaszába foglalt parancs csupán a törökök megfélemlítésére szánt fogás volt.)

Az angolok veszteségeik pótlására egy friss gyaloghadosztályt vontak előre, vagyis körülbelül nyolcszoros túlerőben voltak, igen sok tűzértséggel.

A gazai második csata.

A tulajdonképeni második gazai csata csak április 19-én kezdődött. Ascalonnál minden csendes maradt; Gazát azonban három oldalról támadták meg. A tenger felől két cirkáli, több torpedóhajó és nehéz ágyúkkal felszerelt sekélyjárátú hajó tüzelt, de mindvégig csekély eredménnyel. A szemben (dél felől) a török állásokat valóságos golyózáporral elborító tüzérségi előkészítés után két gyaloghadosztály támadott 8 tankkal. Jobbról (délkelet és kelet felől) egy gyaloghadosztály rontott előre lovassággal, amely csoport azonban a Tell-el-Seriánál álló törökök oldalazó tüzébe jutott és ennél fogva visszavonulni volt kénytelen. A Tell-el-Seria ellen (délről és délkeletről) támadó angol gyalogság és lovasság nem ért el sikereket, a Birseba ellen megindított angol lovasság pedig meghátrált.

Háromnapos kemény küzdelem után, április 21-én, az angolok a Gazától délre húzódó tarfolyók szakadékaiba hátráltak meg és itt elsáncolták magukat. A csatateret 1500 angol katona hullája borította, három tank pedig összelötnen ott maradt.

Tarackosütegeink ebben a csatában is kitűnően működtek és méltó módon megbosszulták a márciusi csatában elesett ötven hősiüket, mert a győzelem pálmájának elragadása javarészt nekik volt köszönhető. Az angolok vesztesége igen nagy volt. Némely források a halottak és sebesültek számát 7000 emeberre becsülik.

A törököknek a csatában 391 halottjuk és 1336 sebesültjük volt; eltűnt 242 katona.

A csatát követően az angolok egy fél évig semmire sem vállalkozhattak, Murray tábornokot felmentették állásától és helyébe az óvatos lord Allenby tábornokot tették meg a palesztinai angol hadak fővezérévé. Ez hat és fél hónapon át tetemes erősbítéseket vont magához.

Épp ebben az időben azonban a török legfelsőbb hadvezetőség nagy hibát követett el, mert a palesztinai és szíriai harctéren három éven át igen jól működött Djemal basa, illetőleg Kress ezredes helyébe szeptember 30-án Falkenhayn Erik német gyalogsági tábornokot állította, akinek működését, sajnos, balszerencse kísérte.

Ennek története a következő. 1916 augusztus havában Falkenhayn, mint a német vezérkar főnöke, kogyvesztetté lett, mivel a német és osztrák-magyar közvélemény őt tette felelőssé a középponti hatalmak verduni, oroszországi (Luck) és déltiroli kudarcaiért, vereségeiért és eredménytelenségeért. Amikor pedig 1916 augusztus végével Oláhország is a közép-

ponti hatalmak ellen hadba lépett, és amikor az Arz gyalogsági tábornok vezette erdélyi 1. osztrák-magyar hadsereg gyengének bizonyult, 1916 szeptember végén Falkenhayn, mint a 9. német hadsereg parancsnoka, Erdélybe jutott. A Mackensen vezette dunamelléki haderők, valamint a Dobrudzsában támadó bolgár seregtestek nyomása következtében, Falkenhayn Nagyszebennél és Brassónál könnyen győzelmet aratott, a hadi tapasztalatokkal még nem bíró oláh haderők felett. Hogy azonban Falkenhaynt az oláh arcvonalról is eltávolítsák, a német legfelsőbb hadvezetőség Enver basával olyan tárgyalásokat kezdett, amelynek eredménye Falkenhaynnak Törökországba való rendelése volt.

Enver, akinek magasan repkedő eszméi sohasem számoltak Törökország hatalmi tényezőivel, az 1917 elején angol kézre került Bagdadot óhajtotta visszafoglalni. E végből egy „Jilderim“ és egy Frankenberg ezredes által vezetett, úgynevezett német „Asienkorps“-t, „Ázsiai hadtestet“⁴ hadseregcsoporttá alakított. Csodálatos, hogy a „Jilderim“ létesítéséről Liman von Sanders basának, a törökországi német katonai misszió főnökének és Gallipoli hős védelmezőjének semmit sem szóltak.⁵ A különleges és titokban megszervezendő hadseregcsoport felállításának eszméje a konstantinápolyi német katonai meghatalmazott agyában született meg.

Itt is látjuk tehát, hogy nemcsak a török, hanem a német magasállású személyek is fondorkodtak és féltékenykedtek.

A „Jilderim“ parancsnokává kiszemelt Falkenhayn gyalogsági tábornok elsősorban is a bagdadi vállalkozás lehetősége iránt érdeklődött, mert ha balul végződik, akkor őt és a német vezetést teszik felelőssé és joggal illethetik őket szemrehányásokkal. Május 7-től 25-ig tehát az arcvonal mentét a szó szoros értelmében rohanvást beutazták, majd a tehetetlen Halil basával, a 6. török hadsereg parancsnokával, Enver 35 éves nagyhátyjával, arra a meggyőződésre jutottak, hogy a törökök, vigasztalhatatlan személyi és anyagi körülményeik folytán, sem 1917-ben, sem egy évvel később Mezopotámiában eredményes támadást nem kezdenek. De viszont az a nézete is volt Falkenhaynnak, hogy jó hosszú ideig az angolok sem képesek Bagdadból észak felé előretörni és hogy utóbbiak számára a palesztinai harcér a fontosabb. Moszul ellen tehát az angolok csak akkor támadhatnak, ha Palesztinát már elfoglalták. Enver basa meghívására Falkenhayn Aleppóból Damaszkuszba, Djemal basához utazott és

⁴ A mi fogalmaink szerint csupán egy gyenge hegyi dandárt. (Lásd a függeléket.)

⁵ Lásd 1. közlemény VIII. fejezet.

ennek Jeruzsálemig terjedő harcterét tekintette meg. Ugyanakkor Falkenhayn Kress ezredessel is beszélt. Falkenhayn, akit csupán „*Bagdad visszafoglalása*“ végett hívtak meg a törökök, a helyett, hogy levonván a maga számára a következményt, haza utazott volna, Konstantinápolyban maradt és mintegy jogosultnak érezte magát arra, hogy heteken, sőt hónapokon át a palesztinai arcvonal fontosságáról és a Szinai-félsziget ellen intézendő török támadásról beszéljen mindaddig, amíg Enver — sajnos — végre is engedett és elhatározta, hogy a „Jilderim“-et ehhez a támadáshoz rendeli. Sőt, szeptember 30-án, Enver Falkenhaynt, Djemal és Kemal basa bosszúságára és az egész ügy kárára, a palesztinai arcvonal parancsnokává nevezte ki. Az erre vonatkozó parancs a következő volt:

„A 4. török hadseregpáncsnokság megszűnik.“

„Djemal basa megmarad Szíria és Nyugat-Arábia főparancsnokának (Szíria, Észak-Palesztina, Hedjaz).“

„A „Jilderim“-hez tartozó 7. török hadsereg (Kemal basa) a délpalesztinai arcvonalra szállíttatik.“

„Az itt álló csapatok (Kress basa), mint a 8. török hadsereg, a „Jilderim“ alá rendeltetnek.“

„A 7. és 8. török hadsereg hadműveleti területének határai a következők: északon a jeruzsálemi szandzsák északi határa, keleten a Holt-tenger, nyugaton a Földközi-tenger, délen pedig a jelenlegi török csatavonal (Gaza—Telle-Seria, Birseba, a Holt-tenger déli szegélye).“ (5. vázlat.)

Mi sem természetesebb, mint az, hogy legott súrlódások keletkeztek egyrészt a Kemal vezette 7. hadsereg és Szíria főkormányzója, Djemal basa, másrészt pedig Falkenhayn között. Mert Falkenhayn mégis csak izig-vérig porosz volt, amely típus, főként vezetőállásokban, nem lel rokonérzésre sehol a világon. Falkenhayn végül csakugyan már a közgazgatási ügyekbe is úgy beleavatkozott, hogy Kemal lemondott, Djemal pedig tétlen ellenállásával szinte életunttá tette Falkenhaynt. Ezeknek az áldatlan állapotoknak áldozata pedig, mint mindig, a csatavonalban harcoló szegény katona lett, akinek szenvedéseit csakis a vele együtt harcoló érezheti és foghatja fel teljes egészében, de felsőbb parancsnok soha.

1917 őszén az ellenfelek kölcsönös helyzete a következő volt:

Allenby tábornoknak már a tekintély felsőbbbsége is azt parancsolta, hogy Dél-Palesztina ellen támadni kell, mert különben Anglia egészen elvesztené tekintélyét a Földközi-

tenger keleti részében.⁶ A támadáshoz rendelkezésre állott: 7 gyalog- és 3 lovashadosztály, 1 tevéshadosztály, 1 olasz és 1 francia különítmény és Husszein fölkelői, amelyek július havában megszállván Akabát, készen állottak ahhoz, hogy áttörjék Gaza—Birseba—Maan vonalát. Mindezekhez csatlakozott az angol flotta, amely ugyancsak kivehette a maga részét.

Falkenhayn terve az volt, hogy amíg a „Jilderim“ egyik részével (7. török hadsereg) az angolok jobbszárnyát támadja meg és Birsebánál a hátukba tör, addig a Kress vezette erők (8. török hadsereg) Gaza—Birseba vonalában szívósan védekeznek.

A Jordánon túl, a Földközi-tenger mellékén, Jaffától északra, és végül Hedjazban Djemal basa volt a vezető egyén. Ha Falkenhayn kissé előzékenyebb lett volna, — véli Djemal —, akkor minden másként történik, mint ahogy a valóságban végbement.

A török erők ekként oszlottak meg Dél-Palesztinában: XII. hadtest két (7., 53.) gyaloghadosztállyal Gazánál, XX. hadtest négy (54., 16., 3. és 26.) hadosztállyal Tell-el-Seriánál,

III. hadtest egy gyalog- (27.) és egy lovas- (3.) hadosztállyal Birsebánál.

A tartalékot egy (24.) gyaloghadosztály alkotta. Felvonulóban voltak: két (19., 59.) gyaloghadosztály és a német ú. n. Ázsiai-hadtest (3 gyalogzászlóalj és a segítő fegyvernemek).

Az összes erők létszáma mintegy 30.000 emberre rúgott, vagyis a Falkenhayn vezette egész hadseregcsoporthoz igen gyenge volt és megfelelt egy hadtestnek a mi felfogásunk szerint. Az osztrák-magyar tüzérségből a hegyi tarackosütegek még mindig Gazánál állottak, míg június óta egy 10·4 cm-es üteg Gazától északra foglalt állást. Utóbbi a Gallipóli-félszigeten alkalmazott ama 24 cm motoros mozsár-üteg-átszervezése folytán jött létre, amely Anafortánál hervadhatatlan érdemeiket szerzett. A mozsarakat (4 db) ugyanis kicsereálték, vagyis így megalakult egy két új 24 cm mozsárból alakított mozsárüteg, amely a hadtápvonalon Damaszkusba jutott és itt is maradt; azután két db 10·4 cm messzehordó ágyúból egy ágyúsüteget szerveztek, amely Gaza alá vonult. Mivel 1917 nyarán az élelmezés terén igen nagy nehézségek merültek fel, a Gazánál álló ütegeinknél a málhás- és igásállatok (tevék, bivalyok) he-

⁶ Teljes kudarc a Dardanelláknál és a Gallipoli-félszigeten: ismételt vereség Gazánál stb.

lyett a cs. és kir. 1. sz. török gépkocsiosztály végezte ezek feladatait, amiket fényesen meg is oldott. A 10·4 cm ágyús-
üteg legénysége a bécsi II. hadtest területéről származott, a
gépkocsiosztály pedig a monarchia egész területéről kapta
legénységét.

Október végével az angol támadás előkészületei mind-
inkább nyilvánvalóvá lettek, még pedig az egész csatavona-
lon gyalogság, lovasság és repülőök végrehajtotta felderíté-
sek révén.

A gazai harmadik csata.

November 1-én, hatalmas tüzérségi előkészítés után,
végre bekövetkezett a támadás, még pedig előbb Birseba
ellen tüntetve, a végből, hogy ide csalják a török tartaléko-
kat. A főtámadás csak november 2-án indult meg Gaza ellen,
amelyben a tenger felől az angol flotta is résztvett. A Jordán-
on túli területen Husszein fiának, Faisalnak fölkelőkkel
elegyes osztagai nyomultak előre, egyrészt hogy a Hedjaz-
vasutat, másrészt, hogy az északra vezető utakat veszélyez-
tessék. A négynapos harcban az osztrák-magyar ütegek a
túlerő ellenében is rendíthetetlenül kitarítottak. Végre novem-
ber 6-án az angol lovasság Gazától keletre a török csatavona-
lat áttörte; vagyis a harmadik gazai csata azzal végződött,
hogy a törököknek vissza kellett vonulniok. Tüzérségünk
vitéz magatartásának és fegyelmezettségének köszönhető és
tulajdonítható az, hogy gépkocsiosztályunk nemcsak összes
lövegeinket mentette meg, hanem hogy november 12-én üte-
geink Nabusulnál ismét harcra készen állásban voltak.

Vezérkarunk értesítésének idevágó szövege a követ-
kező volt:

„A két osztrák-magyar hegyi tarackosüteg a gazai állás-
ból való visszavonulás folyamán november 6—9-ig többször
igen veszélyes helyzetben volt, de mégis addig tüzelt, amed-
dig a legénység karabélytüzeinek védelme alatt lehetséges
volt. Az állásváltoztatás után az ütegek a rajvonalba állva,
az angolok támadását a sötétség beálltáig feltartóztatták.
Ugyanazok oltalma alatt ment végbe a második visszavonu-
lás. November 9-én mind a két hegyi tarackosüteget kivonták
a csatavonalból, mivel lövészerük elfogyott; ez alkalommal
csupán egy bölesőt és egy ágyútalpat voltak kénytelenek
visszahagyni állásukban. A cs. és kir. 10·4 cm 20. számú
ágyúsüteg szintén Gazánál harcolt, de november első napjai-
ban Damaszkuszba jutott. Az osztrák-magyar ütegek a
menet alatt is kiváló magatartást tanúsítottak. Az általános
pánik ellenére sem ragadta el őket a török menekülés és a

vonatuk, készleteik és hadtápberendezéseik egy részét megmentették.“

Eléje vágva az eseményeknek megemlítjük, hogy a hegyi tarackososztályt az év végén újjászervezték. Ugyanis a rendelkezésre álló hegyi tarackokból, beleértve a pótosztág anyagát is, a legjobb négy löveget egy ütegbe egyesítették és őket Názárethtól délre Dscheminben hagyták, míg a javításra szoruló hegyi tarackokat, valamint a 10·4 cm ágyú-üteget Damaszkuszba vitték, ahol már az új 24 cm mozsár-üteg is volt.

A törökök a túlerőben levő angol haderők nyomása következtében később lépésről-lépésre hátráltak. Az angolok november közepén Jaffa—Betlehem vonalába értek. A törököknek el kellett készülniök arra, hogy Jeruzsálemet mihamar kiürítsék, ha el akarták kerülni a szent helyek céltalan lövetését.

December 9-én az angolok bevonultak a törökök által csakugyan kiürített Jeruzsálembe, Falkenhayn pedig december 14-én Názárethbe jutott. Az év végén tehát a törökök Jaffától északra és a Holt-tenger északi széle között képzelt vonalba jutottak, amelyben mintegy kilenc hónapon át megmaradtak.

Meg kell még azt is említenünk, hogy a német „Ázsiai-hadtest“ csak 1917 december közepén érkezett be a török harcvonalhoz, tehát a harmadik gazai csatában nem is vett részt.

Összegezve az eseményeket, az 1917. év eredménye a következő volt:

Az angolok hadi céljaiknak ismét csupán egy részét érték el, mert Észak-Palesztina és a Jordánon túli terület még mindig török kézen maradt. A törökök, sajnos, nem tarthatták meg se Dél-Palesztinát, se a Jordánon túli egész területet, minthogy Dél-Palesztina Jeruzsálemmel együtt az angolok birtokába jutott; csakis Észak-Palesztina és a Jordánon túli területnek az a része maradt meg számukra, amelyben Djemal pasa volt a parancsnok. És mivel az utóbbi a Názárethben, tehát Djemal területén, tartózkodó Falkenhaynnal végleg összeveszett, Djemal rögtön levonta a következményt és 1917 december havában szabadságot kért, majd Konstantinápolyban ismét a tengerészeti minisztériumot vette át.

A török közvélemény azonban olyannyira fölháborodott a német vezetés ellen, hogy Falkenhayn 1918 február 20-án lemondását volt kénytelen benyújtani, tulajdonképpen azonban a február 25-én kelt legfelsőbb rendelkezéssel, a nélkül, hogy kérelmére csak célzás is történt volna, hivatalból men-

tették fel a „Jilderim“ csoport parancsnokságától. Bár kétségtelen, hogy a helyzet magaslátán egyáltalában nem álló Enver, valamint Djemal tétlen ellenállása is nagyban oka volt a törökök vereségének, mégis Falkenhaynre hárul a felelősség fő súlya, aki nem volt oda való, ahová állították.

Falkenhayn felmentése után a hadseregcsoport parancsnokságát Liman von Sanders pasa, a törökországi német katonai misszió főnöke vette át, éppen akkor, amikor a hadi fátadalmak az ellenfeleket annyira kimerítették, hogy a törökök elfoglalt állásaikban csupán védekezhettek, az angolok pedig hónapokon át nagyobb támadásra egyáltalában nem gondolhattak.

XI.

Az Észak-Palesztinában és a Jordántúli területen lefolyt események.

1918.

Az angolok most már Észak-Palesztina és a Jordánontúli egész területet óhajtották megszállani, hogy végső céljukhoz egy lépéssel közelebb jussanak. Ezzel ellentétben a törökök csupán területeik megtartására szorítkozhattak, mint-hogy mind ők, mind a középponti hatalmak erők végefelé közeledtek. A török katona kiváló, főként pedig az anatóliai. Ha gondoskodnak róla, akkor bizalommal van előljárója iránt és önfeláldozóan mindenre képes. De ha észreveszi, hogy nem törődnek vele, akkor megszökik, rabol, fosztogat, vagy eladja felszerelését, hogy tengethesse nyomorult életét.

Az angolok fővezére Allenby tábornok volt, míg a törökök részén Liman von Sanders pasa volt a főparancsnok. Utóbbi megjegyzi, hogy Enver, mint mindig, úgy most is, Palesztina megvédelmezése érdekében mindent megígért neki, de szavát sohase váltotta be. Enver ebben az időben Aserbeidsanon át óhajtott támadni, amely terve, mint az előző többiek is, az ábrándok világából való volt.

Március 1-én az általános helyzet ilyen volt.

A törökök haditervei.

A Jordán folyó meredek szegélyű völgye (7—10 km) már a természettől fogva is két részre, a Jordánon inneni és túli területre osztotta a harcteret. Ezeknek a törökökre nézve leggyengébb szakaszai a következők voltak:

a) a Földközi-tenger partja, ahol az angol flotta a törökök nyugati szárnyába és hátába törhetett;

b) a Jordán völgye, amelyben az angolok a török arc-

vonalat áttörve, tökéletesen elválaszthatták egymástól a Jordánon inneni és túli területet; és végül

c) a Hedjasz-vasút, amelyet a fölkelő arabok és Husszeim csapatai könnyűszerrel keletről oldalba és hátha foghattak.

Ezeket figyelembe véve, Liman von Sanders ekként intézkedett:

a „Jilderim“ a 8. török hadsereggel Palesztina nyugati, a 7. török hadsereg pedig ugyanannak keleti részében foglal állást, még pedig Jaffától északra egészen Jerichóig (légvonalban 75 km);

gyengébb erők szállják meg a Jordán mellékét és az ettől egyenesen keletre eső területet egészen a Hedjasz-vasútig. A 7. hadsereg XX. hadtestének a Jordán völgyét, a VIII. hadtestnek pedig a Jordánon túli területet kell biztosítania. Ennek a hadtestnek egyik és egy ázsiai német zászlóaljjal kikülönített csoportja eredményesen működött a Holt-tenger és a Hedjasz-vasút közötti területen. Ettől keletre már az a szinte végtelennek tetsző sivatag terült el, amely híján volt minden segélyforrásnak. Mivel pedig a megint felállított 4. török hadseregnak Damaszkuszban lévő, a 2. török hadseregnak pedig Aleppóban álló parancsnoksága közvetlenül Enver alá rendeltetett, ez lett az oka a későbbi és jóvá már nem tehető bonyodalmaknak.

A „Jilderim“-hez tartozó és a moszuli arcvonalon álló 6. török hadsereget természetesen önállósították, mint-hogy ennek a 700—800 kmnyi távolságban Nazarethnél álló „Jilderim“ részéről való irányítása lehetetlen volt.

A török zászlóaljak puskalétszáma egyenként csupán 120—160 volt; így pl. a 8. török hadsereg fegyveresei mindössze négyezren voltak, tehát ha hadseregről, hadtestről, hadosztályról és ezredről esik szó, akkor ezeknek körülbelül csak egyenyolcad értékét szabad számításba venni.

Az angolok és szövetségeseik haditervei.

Az angolok, akiknek főparancsnoksága Jeruzsálemben székel, erőiket ugyancsak két részre osztották:

az angol szárazföldi haderő, a flottával együtt, a tengerparttól a Holt-tengerig 9 gyalog- és 3 lovashadosztállyal, továbbá egy tevé-osztállyal készült támadni. Ezekhez a seregtestekhez tankok, páncélos gépkocsik, repülő, továbbá egyéb modern harcieszközök, valamint hatalmas tüzértömegek tartoztak (70.000 lövéfegyver, 400 ágyú). A Chan-Junis-Gaza-i vasút, továbbá a birsebainak egy része már készen volt, az Akabából Maanba vezető utat pedig elsőrendűvé tették. A Jordánon túli részen Husszeinnak és fiainak, valamint a

felkelők mintegy 10.000 főnyi és mindenrendű angol segítő-eszközzel felszerelt csoportjának a törökök összekötő vonala, a Hedjasz-vasút ellen kellett támadnia, hogy ezt elvágja. Volt még egy francia dandár és egy olasz különítmény is, de inkább csak azért, hogy az „entente“-eszme kifejezésre jusson. És a felette egyenlőtlen erők ellenére szeptember haváig mind az angolokat, franciákat, olaszokat, mind Faisal csapatait vereség érte, ami Liman von Sanders felsőbbbséges vezetésének és a török katona szívósságának volt következménye.

Hadi események.

Március 9-én nagyarányú angol támadás indult meg Nabulus ellen, ahol a 7. török hadsereg állott. A heves támadások ellenére sem törhettek át az angolok. Március második felében Jaffától északkeletre (Medschdel Jaba) akartak áttörni. Vállalkozásuk azonban most se sikerült. Március 26-án egy erős angol különítmény kemény harcok árán a Hedjasz-vasút mentén fekvő Aman felé tört elő, amelyet a fentebb említett és a Holt-tengertől keletre működő különítmény is támogatott dél felől. Az északról ide irányított török lovasság és a vasúton hozott és kelet felől támadó török erők március 31-re megverték az angolokat, akik hanyatt-homlok Jerichóba menekültek vissza. Ez volt az ú. n. *első Jordán-csata*, amely a védők bizakodását nagyban emelte.

Április havában a VIII. török hadtestet egy osztrák-magyar tábori tarackosüteggel és egy 10·4 cm messzehordó ágyúval erősítették meg. Ezek az ágyúk nagyban hozzájárultak a későbbi második Jordán-csata sikeréhez.

A 4. török hadsereg most Es-Saltban ütötte föl főhadiszállását, az összes török lovasság pedig (3. lov. hadoszt. és a kaukázusi lov. dandár) a Jordán mellékén egyesült. Április 10-én az angolok a 8. török hadsereg balszárnyára beosztott német „Ázsiai hadtest“ ellen támadtak, de véres fejjel vonultak vissza. Április 20-án az angol lovasság a Jordánon át Es-Salt felé erőszakos kémszemlére tört előre, ami azonban nem sikerült. Lövegeink, mint mindig, úgy most is, oly anynyira kitűnően működtek, hogy egy angol lovasdandárt a szó szoros értelmében megsemmisítettek. Április 30-án kerekedett a *második Jordán-csata*.

A csatában az angolok eleinte Es-Salt ellen és a Jordán mind a két partján észak felé, tehát a török lovasság ellen támadtak. A napokon át tartó harcokban Es-Salt ismételtén gazdát cserélt, míg május 6-án, amikor a törökök az angolokat keletről megkerülték, a csata az utóbbiaknak a Jordánon át Jerichóba való visszavonulásával végződött. Az osztrák-

magyar tarackosüteg és a 10·4 cm messzehordó ágyú ebben a csatában is kitűnően működött. Összes előljáróik, de főként a 8. török hadtest parancsnoka, Evad pasa, emelte ki hízelgő szavak kíséretében tüzeink derékségét.

Az angolok vesztesége emberben és anyagban igen nagy volt, többek között egyik lovashadosztályuknak kilenc darab sértetlen ágyúja jutott a törökök kezére.

A május 29-én a Földközi-tenger mellékén Jaffától északra megindított angol támadás is összeomlott. Sőt a Hedjasz-vasút mentén a beduinok szakadatlan rajtaütéseit is kivédtek a törökök. Vereséggel végződött az angoloknak június 9-én ismét a tengerpart mentén, Jaffától északra kezdett támadása is. Július 13-án és 14-én a Jordán mellékén támadó török és német erők közül a németek sikereket értek el, míg a törököket, sajnos, vereség érte. Július 21—22-én a Maanra és a Hedjasz-vasútra támadó arabok véres fejvel hátráltak meg. Ugyanígy hátráltak meg augusztus 12-én azok az angol csapatok is, amelyek a Nabulusba vezető út mentén támadtak. Az augusztus 20-án a tenger mentén kezdett csatában is a törökök győztek.

Mindez azt bizonyítja tehát, hogy az angolokat vezető Allenby tábornok tapogatózásainak eredménye nem volt, bár esethen öt-tízszeres túlerővel rendelkezett. Nem tekintve a törökökre nehezedő lehangoló körülményeket, a védelem sikere határozottan Liman von Sanders érdeme volt.

Ámde amiként Németországban és Ausztria-Magyarországban, úgy Törökországban is, már elapadófélben voltak a háború segítőforrásai. Így hát végül is össze kellett roppania a teljesen kimerült török fegyveres erőnek azzal az ellenféllel szemben, amelynek segítőforrásai kiapadhatatlanok voltak és pedig már csak azért is, mivel a török haderő a tripoliszi hadjárat óta (1911) szakadatlanul háborút viselt; mert színe-virága már a Balkán-háborúban elvérzett; mert a világháború kezdetén el is volt vágva a külföld segítőeszközeitől és mert a majdnem út- és vasúttalan roppant nagy területen 1914 óta öt harctéren vitézül hullatta véréit, ami mellett még 1916-ban egész hadosztályokat küldött Galiciába, a Dobrudzásá és Macedóniába is.

XII.

Az utolsó harcok Szíriában. A török összeomlás következményei.

1918 szeptember 15-én a török seregtettek így állottak: a középén, a Jeruzsálemből Nabulusba vezető út mindkét oldalán, az 1., 11. és 26. gyaloghadosztály;

a jobbszárny, a tengertől a középig, és pedig a 7., 19. és 20. gyaloghadosztály;

a 16., 24. és 53. gyaloghadosztályból alkotott balszárny a középtől a Jordánig;

a Jordán völgyében a 3. lovashadosztály;

a Jordántól keletre egy kaukázusi lovasdandár;

mint tartalék a 42. gyaloghadosztály; továbbá

a 37. kaukázusi hadosztály négy zászlóalja;

az akkor érkezett 146. német gyalogezred a Jordántól keletre a 4. török hadseregnél;

a német „Ázsiai-hadtest“ a nabulusi úton;

a 4. török hadsereg a Jordántól keletre a Hedjazs-vasútig; és végül

a 47. gyaloghadosztály négy zászlóalja.

A hadseregsoportnak összesen már csak 5 hasznavehető repülőgépe volt.

Az osztrák-magyar tüzérség ekként oszlott meg:

1 tábori tarackos üteg és egy 10·4 cm ágyússzakasz a Jordánon túl, a 4. török hadseregnél;

1 tábori tarackos üteg, a 10·4 cm ágyúosztály 3 lövege és 1 hegyi ágyúsüteg⁷ Palesztinában a 7. török hadseregnél;

a 24 cm mozsárüteg Haiffában a 2. török hadseregnél;

a 15 cm tarackos üteg az 5. török hadseregnél Tenedos szigetével szemben. Ez az üteg már Gallipolin működött.⁸

A török haderők tehát, emberek hiánya miatt, mélységben tagozva nem voltak. A zászlóaljok és egyéb egységek létszáma oly csekély volt, hogy csupán a fogalmat jelölték meg.

Az angolok szeptember 19-re tervezett általános támadását egy átszökött indiai angol altiszt árulta el. Az angoloknak, Faisal nélkül, körülbelül 6 gyalog-, 3 lovashadosztályuk, 1 tevéshadosztályuk és a flottájuk állott rendelkezésre (mintegy 46.000 lövéfegyver és 550 ágyú). Bár egy európai hadosztályt a francia haretérre küldöttek, az indiai zászlóaljok létszáma elérte az 1000 főt.

Az általános támadásból keletkezett harcban, amely csatának már nem nevezhető, szeptember 10-től 18-ig csupán felderítő harcok dúltak, majd szeptember 19-én, a bolgár arvonálnak a Balkánon való összeroppanása utáni negyedik napon, az angolok flottájukkal és szárazföldi haderőikkel, vagyis indiaiakkal, ausztráliaiakkal, afrikaikkal és Faisal seregével az egész vonalon rátámadtak a törökökre. Áttörésük sikerült. Legelsőnek a 8. török hadsereg hátrált meg. Szeptember 19-én a 4. török hadsereg is hátrált meg.

⁷ A hegyi ágyúsüteg csak 1918 nyarán érkezett a török frontra; az úgynevezett „K. u. K. Orientkorps“-hoz tartozott és a III. gráci hadtest területéről kapta kiegészítését.

⁸ L. I. közleményünket.

tember 20-án már az angol lovasság Nazarethbe rontott be, ahonnan Liman von Sanders törzse csak nagynehezen vághatta át magát Tiberias és Damaszkusz felé. Ézután a török arcvonala nagyrésze tökéletesen felbomlott vagy fogságba esett, már csak azért is, mivel az oldalában és hátában fenyegetett 7. és 4. török hadsereg is visszavonulni volt kénytelen. Az osztrák-magyar ütegek tekintélyes tüzeranyaguknak visszahagyása után Damaszkuszon, Homson és Aleppón át az Amanus-hegység felé vonultak vissza, ahol október végén Adanán összeverődtek.

A küzdelemnek a török fegyverszünet vetett véget.

A visszavonulás harcaiban az osztrák-magyar ütegek, amennyiben lövegekkel és lövészerrel rendelkeztek, most is derekasan harcoltak és a német „Ázsiai-hadtest“ katonáival az egyedüliek voltak, akik eszüket és szívüket nem veszítették el egészen.

*

A fegyverszünet után a monarchia egyénei 1918 november havára Konstantinápolyban gyülekeztek. A fegyverszünet egyik pontja megengedte, hogy a személyzet november végéig Törökországban maradjon. Mivel azonban a még Konstantinápolyban székelő cs. és k. meghatalmazott, Pomiankowszky altábornagy, nem vihette keresztül azt, hogy a személyzet akár Oláhországon, akár pedig az új Ukrajnán át hazaszállíttassék, az összes osztrák-magyar alattvalók 1918 december elején a kisázsiai oldalon Modába és az ú. n. „Prinzen“-szigeten két középpontias (koncentrátiós) táborba kerültek. A forradalom következményeként az új cseh honpolgárok csakhamar az entente oltalmát kérték. Követték ezt a példát az újdonsült szlovák, szlovén, jugoszláv, olasz és oláh alattvalók is. Ezeket azután az entente jóvoltából nemsokára hazaszállították. A minden bajban hűségesen együttmaradt magyar és német osztrákhonos katonákat, egypár lengyellel együtt, csak 1919 január 6-án szállították Triesztbe a „Reschid basa“ gőzhajón. Az utolsó állomás Bécs volt, ahonnan mindenki szűkebb hazájába térhetett.

Zárószó.

A magyarokra nézve a szentöldi hadjárat nem sok eredménnyel járt. Szerepük, az ügy természete folytán, kicsiny és alárendelt volt. De katonáink működéséből mégis egy tanulságot vonhatunk le, nevezetesen azt, hogy a magyar tüzérek megmutatták, hogy messze földön, idegen éghajlat alatt, tehát tökéletesen elütő körülmények között is, ideális célokért küzdve, a halállal bátran szembe tudnak nézni, és hogy az utolsó pillanatig kitartva hősiiesen harcoltak.

6. vázlat.

XIII.

A többi török harctér eseményei. Az ott résztvett osztrák-magyar ütegek szerepe.

(1., 2. és 6. vázlat.)

Az entente-nak az ázsiai Törökország többi részeiben való hadi céljait és hadi terveit már I. közleményünk IV. fejezetének *c)*, *d)* és *e)* szakaszaiban ismertettük. A törökök hadi céljait és hadi terveit pedig ugyanazon közleményünk V. fejezetének *c)*, *d)* és *e)* pontjaiban foglaltuk össze.

Hadiesemények.

c) Nyugat-Arábiában, illetőleg El-Hedjaszban és Jemenben, Husszein serif és Faisal, valamint Ali nevű fiainak tökéletes elszakadásáig, 1916-ig, Fewsi pasa négy hadosztálynak nevezett török seregettel és néhány híven maradt arab törzsszel, kezében tartotta a Hedjasz-vasutat, a szent helyeket és Dél-Jement. Husszein elpártolása után azonban ennek csapatai, valamint a Vörös-tengeren áthajózott és angol zsoldba fogadott egyiptomi erők rátámadtak a csekély török csapatokra. A Hedjasz-vasút ellen intézett számtalan támadás, és annak ellenére, hogy 1916 végén Mekka a fölkelők kezére jutott, a török erők a háború végéig tartották magukat, amiben Ibn-Reschid emir is segítségükre volt.

d) Mezopotámiában és Irakban a hadiesemények a következőképen zajlottak le:

1914 november 22-én az angolok partra szállván a Perzs-öbölben, elfoglalták Basra városát, majd előnyomulván a folyó mentén, december 9-én az Eufrát és Tigris összefolyásánál levő Kornát is hatalmukba ejtették. Ekkor a 6. török hadsereg itt még csak gyülekezőfélben volt.

1915-ben az angolok, miután hadtápvonalaik rendbejutottak, céltudatosan megkezdték további előnyomulásukat és június 3-án Amarát, szeptember 29-én pedig Kut el Amarát is megszállták a Tigris mellékén. Ezzel szabaddá lett az út Bagdadba. Az angol vezér, Townshend tábornok, november havában tényleg meg is indult Bagdád felé. Ekkor azonban, november 22-én, a török erők Nouredin ezredes vezetésével, Ktesiphonnál, Bagdadtól délre mintegy 40 km-nyire, nemcsak hogy megverték az angolokat, hanem ezeket üldözőbe is vevén, december 7-én Kut el Amarában tökéletesen körülvárták őket.

1916-ban, nemsokára azután, hogy von der Goltz német tábornagy és basa vette át az itt megalakított 6. török hadsereg parancsnokságát, még halálos ágyán (április 19.) érte-

sült arról, hogy április 18-án Towenshend mintegy 20.000 emberből álló egész seregével és roppant nagy mennyiségű hadiszereivel együtt Kut el Amarában megadta magát a törököknek. Sajnos azonban, hogy a törökök nem használták ki győzelmüket. Goltz pasa halála után, aki kiütéses tífuszban halt meg, a 6. török hadsereg vezérletét Envernek csupán 35 éves és tőkéletesen tehetségtelen nagybátyja, Halil pasa vette át, aki

1917-ben, január 9-től március 9-ig számtalan ütközet nyomán nemcsak hogy a Kut el Amara és Bagdad közötti állásokat veszítette el, hanem március 10-én magát Bagdadot is kiürítvén, megvert serege maradványaival Szamarába húzódott vissza. Később még ezt is kénytelen volt elhagyni.

Hogy mit eredményezett Falkenhaynnak május havában ezen az arevonalon végzett szemléje, azt már a palesztinai hadiesemények során ismertettük. Ennek folytán dugába dőlt Envernek az a mesébe illő terve is, hogy a 6. és 7. török hadseregből, valamint a német ú. n. „Ázsiai-hadtest“-ből alakított „Jilderim“-mel foglalják vissza Bagdadot. Erre már csak azért sem gondolhattak, minthogy Törökországnak nem volt ereje ahhoz, hogy egyidőben több harctéren hadakozzék; minden, de főként a fődolog, a pénz hiányzott ehhez.

Közben az angolok tábori vasútjokat Kut el Amaráig építették ki és ezen, valamint az Eufráton és Tigrisen alkalmazott hadi és egyéb járóműveiken 6 gyalog- és 1 lovashadosztályt gyűjtöttek össze a 6. török hadseregnek Moszulnál levő mintegy 13.000 fegyverese és igen csekély tüzérsége ellen.

November havában az angolok Indiából még 3 gyalog- és 2 lovashadosztálynyi erősítést kaptak.

1918. Hogy a „Jilderim“-csoport nem a moszuli arevonaltra, hanem Palesztinába jutott, azt már tudjuk; ennél fogva tehát Bagdad visszafoglalásáról most már szó se lehetett. Vagyis a 6. török hadsereg ezután úgy tartotta magát itt, ahogy éppen lehetséges volt, az ittmaradt angol erőkkal (összesen 5 gyalghadosztállyal és mintegy 20 lovasezreddel) szemben. A többi angol erőket időközben vagy Palesztinába, vagy Franciaországba szállították.

e) *Kaukázus.*

1914. Röviddel azután, hogy Törökország tényleg belépett a hadakozó felek sorába, a három hadtestből alakított 3. török hadseregnek az orosz Kaukázusba kellett betörnie Kars elfoglalása végett; míg egy másik török csoportnak a török Kurdisztánban levő Wanból Aserbeidjan fővárosát, Täbrist kellett elfoglalnia. Enver pasa, akit mértéktelen nagyravágyása nyugodni sohase hagyott, a Kaukázusban

olcsón kívánt babért szerezni, és ezért, annak ellenére, hogy vicegeneralissimus és hadügyminiszter volt, 1914 december havában önhatalmúlag átvette a 3. hadsereg parancsnokságát. A hadműveletek kezdetén a 3. török hadsereg mintegy 90.000 embert számlált. Enver egy hadtesttel arcban az Erzerumból Karsba vezető út mentén, két hadtesttel pedig balról (északról) a hegyeken át (Oltin át) az oroszok oldalába és hátába kívánt törni. Mivel azonban a hegyeken át vezető utak csupán gyalogösvények voltak, amelyeken az oszlopok túlságosan hosszúra nyúltak, a lövészerrel és eleséggel való ellátás pedig csakhamar megakadt, bár eleinte az oroszok meghátráltak, később azonban ellentámadásba fogva, a 90.000 török katonából 1915 január 15-re csupán 12.000 beteg, lesoványodott és elfagyott végtagú ember érkezett vissza. Ezzel ez a hadsereg Enver hiúságának áldozatául esett. A nagy bajban, szerencséire, az oroszok nem üldözték a megvert hadtestek töredékeit és a hadsereg élére a kiváló képességű Hawis Hakki pasa jutott.

Az a török csoport, amely Wannál a török Kurdisztánban gyülekezett, 1914 végén betört a perzsa Aserbeidjanba és elfoglalta ennek fővárosát, Täbrist.

1915. Hawis Hakki pasának február 12-én kiütéses tifuszban történt elhalása után, a hadsereg vezetését április havában Mahmud Kiamil pasa vette át. Májusban az oroszok, mintegy viszonzásul a gorlicei áttörésért, támadásba fogtak, amelynek folyamán Erzerumig, Wanig és Bitliszig jutottak. Az év őszén pedig az európai harctéren kudarcot vallott Nikolai Nikolajevics nagyherceg vette át a kaukázusi orosz csapatok feletti parancsnokságot, aki még Urmiát is hatalmába kerítette.

1916 január 11-én az oroszok váratlan támadást kezdtek, amelynek folyamán a 3. török hadsereg meghátrált. Ennek következményeként február 15-én Erzerum, április közepén pedig Trapezunt is az oroszok kezére jutott, vagyis az oroszok a Fekete-tengertől Trapezunt, Erzerumon, Wanon és Urmián át képzelt vonalon állottak.

Csak most határozta el magát Enver arra, amit már 1916 január havában kellett volna megtennie. Amikor ugyanis 1916 január elején az entente gallipoli vállalatát abbahagyta, három török hadsereg (1., 2. és 5.), továbbá a Dardanellák megszálló őrserege tétlenül helyben maradt, ahelyett, hogy a török birodalom veszélyeztetett helyeire szállították volna őket. Most azonban, miután Erzerum már elveszett, a 2. török hadseregnek tíz hadosztállyal a török Kurdisztánon át az Erzerumnál álló oroszok oldalába kellett volna törnie. A hadsereg fölvonulása áprilistól augusztusig

tartott, minthogy a vasút csak Djerablusig vezetett, innen már csak a rendkívül hosszú hadtápútakra szorultak a seregtestek. Az oroszok azonban már július 7-én előretörték, még pedig úgy, hogy a 3. török hadsereg egészen az Eufrátig volt kénytelen hátrálni. Ennélfogva a 2. török hadsereg oldaltámadása és a 3. hadsereggel való összeműködése már nem jöhetett létre. Vagyis Enver abbeli tehetetlensége folytán, hogy az erőket kellő időben a maguk helyére állítsa, a 3. török hadsereget ismét majdnem megsemmisítő vereség érte.

A 3. török hadsereg új parancsnoka Wehib pasa ugyan rendet kívánt teremteni, ámde ez csak nagysokára jött létre. A 2. török hadseregnél pedig, amelynél az összeköttetések is rosszak voltak, olyan éhinség következett be, amelynek ezek estek áldozatul.

Az 1916-ban és az 1916/17. év fordulóján a VIII. török hadtestnek Mezopotámiából Perzsiába való előtörése tökéletesen elhibázott és céltalan volt. Ez a hadtest annakidején nagyon is hiányzott Bagdadnál.

1916 végére tehát az oroszok a török Kaukázusban kereken 200—230 km-nyire hatoltak be.

1917. év április havában Oroszországban kiütött a forradalom, amely Nikolaj Nikolajevics nagyherceg messzeható terveinek végét vetette. Ennek ellenére a törökök helyzete olyan volt, hogy támadásra egyáltalában nem gondolhattak. Hiányoztak ugyanis a munkaerők, mert a száz- és ezerszámra elűzött, megcsónkított és lemészárolt örmények hiányában, az egész tartomány a nyomor tanvája lett, éhinség ütötte fel a fejét, járványos betegségek keltek, amiknek később számtalan török katona is áldozatul esett. Végre december 7-én a fegyverszünet végét vetette a szenvedéseknek. Utána a 2. török hadsereg romjai Diarbekrnél és Urfánál gyülekeztek, majd Aleppó alá szállították, ahonnan a Földközi-tenger Taurustól Beirutig terjedő partjának védelmére rendeltettek.

1918 március 12-én a törökök az oroszok által kiürített Erzerumba, később Bitlisbe és Wanba, majd végül Georgiában Batumba is bevonultak. A nyár folyamán a 3. török hadsereg parancsnokságát Essad pasa vette át, a 2. török hadsereg helyébe újonnan alakított 9. hadsereget pedig a 3. és a 6. közé vonaltatták fel, és végül a 6. török hadsereget Moszulig visszavonták. Ezek a hadseregek együttesen a már Bagdadnál tehetetlennek bizonyult Halil pasa parancsnoksága alatt az ú. n. török keleti hadseregcsoportot alkották. Törökország szerencsétlensége az volt, hogy még mindig

Enver állott a hatalom polcán, aki most is nagybátyját igyekezett jól ellátni.

f) *Kisázsia.*

Az entente hatalmakat, illetőleg Angliát és Franciaországot, 1915 április havától kezdve annyira lefoglalta a Gallipoli-félszigeten kezdett hadművelet, hogy Kisázsiaiban, Smyrnától egészen Adanaig se partraszállani, se hadműveleteket kezdeni képesek nem voltak.

A tengerpart hossza mintegy 2000 km volt, amelyet igen csekély török védősereg figyelt meg. A partot környező szigetek az entente birtokában voltak.

Az 1915—1916-i balsikerű gallipoli vállalkozás után azonban az entente már szemet vetett a kisázsiai partvidékre is. 1916 március havában a IV. török hadtest Smyrnánál, az V. török hadtest 1. hadosztálya pedig Aidinnél állott (Liman v. Sanders alatt). A smyrnai öbölben Koesten szigetén az angolok voltak az urak, tehát mindenrendű hajózást tökéletesen lehetetlenné tettek. Június 4-én a törökök rajtaütéssel visszafoglalták a szigetet. Ennél a vállalkozásnál az osztrák-magyar nehéz tarackosüteg egy része dicséretreméltóan kivette a maga részét, amit Liman von Sanders is úgy juttatott kifejezésre, hogy elismeréssel illette Manouschek századost, a nehéz tarackok vezetőjét. Az üteg másik része Tenedos szigetével szemben vonult fel a parton. 1916 júniusától—augusztus haváig hiába kívánta megvetni lábát a parton az entente, sőt a görög bandák is csak az év első felében rabolhattak itt-ott, míg később Liman von Sanders gátat nem vetett minden ilyen irányú kilengésnek.

1917 január 10-én a törökök rajtaütöttek a Rhodostól keletre fekvő Mais szigetén, ami tökéletesen sikerült. A Tenedos szigetével szembenálló 15 cm osztrák-magyar tarackosüteg március havától kezdve a háború végéig többször hatásonosan szerepelt.

1918 március havától kezdve, amidőn Liman von Sanders mint „hadseregcsoport-parancsnok“ Palesztinába távozott, már csak alárendelt erők maradtak meg Kisázsiaiban az 5. török hadsereg nevezete alatt. Minthogy pedig a törökök összeomlásáig az entente más helyeken volt kénytelen csapatait latba vetni, a partvidék mentén a háború végéig általában csend volt; majd, amint már említettük, később a Kaukázusból hozott 2. török hadsereg részei a partok védelmére felvonultak és pedig Adanától le egészen Beirutig. Vagyis 1918 szeptember havában a török fegyveres erő a következőként csoportosult:

a *keleti hadseregcsoport* Mezopotámiában (3., 9. és 6. hadsereg),

Liman v. Sanders alatt a *palesztinai hadseregcsoport* (8., 7. és 4. hadsereg).

Kisáziában a 2. és 5. hadsereg, és végül

Európában az 1. hadsereg.

Ezeknek összes harcos létszáma alig volt 60.000 ember egy olyan ország határain szétszórtnan, mely Közép-Európánál is nagyobb.

Hogy a világháború Törökországra nézve hogyan végződött és hogy a sévresi gyalázatos békét (1920. jún. 12.) Törökország soha sem ratifikálta, hogy később a lausannei békeszerződésben (1923. júl. 24.) Törökország a moszuli vilajetre vonatkozólag suverénitását fenntartotta és az ú. n. moszuli kérdés még ma sincs elintézve, köztudomású dolog.⁹

FÜGGELEK.

A világháború folyamán Németországnak az alább felsorolt alakulatokat bocsátotta a török hadvezetőség rendelkezésére:

1915 júniusában egy utászszázadot (Gallipoli-félsziget),

1916 júliusában hat géppuskászázadot,

egy 15 cm-es nehéz táborig tarackosüteget,

egy 10 cm-es könnyű ágyúsüteget,

négy repülőelhárítószakaszt,

egy telefonosztagot,

négy rádióállomást,

két táborig egészségügyi intézetet és több gépkocsialakulatot.

(*Szinai-félsziget, Kress ezredes expedíciós-hadtestéhez.*)

1917 tavaszán három gyalogzászlóaljat,
három géppuskászázadot,
három lovasszakaszt géppuskákkal,
három aknavezetőcsoportot,
két könnyű táborig tarackosüteget,
egy táborig ágyúsüteget,
két hegyi tarackosszakaszt,
egy repülőelhárítószakaszt,
egy gyalogsági ágyúszakaszt,
egy utászosztagot lángvetőszakasszal,
egy hadsereg telefonszakaszt,
öt könnyű } rádióállomást.
három nehéz }
négy repülőosztagot,

⁹ Utalok a „Magyar Katonai Közlöny“ 1926. évi 3—4. füzetében megjelent erre vonatkozó cikkekre.

egy egészségügyi századot,
két tábori egészségügyi intézetet és több gépkocsialakulatokat.

(Palesztina — a „Jilderin“ nevű seregtesthez — „F“ — Falkenhayn-hadseregsoport).

- 1918 nyarán egy gyalogezredet,
egy utászszázadot,
egy tartalékos vadászászlóaljat,
két hegyi jelzőszakaszt,
egy repülőosztagot,
egy hírszerző osztagot (Pascha II.)
Továbbá: 1914—1918-ig kb 800 tisztet és hasonállásúakat,
1914 augusztusában a „Göben“ és „Breslau“ nevű hadihajókat,
végül: 1913—17-ig az alább felsorolt magasrangú egyéneket:
Liman von Sanders lovassági tábornokot (1913 december),
Souchon tengernagyot (1914 aug.),
Usedom tengernagyot (1914 nyarán),
von der Goltz tábornagyot (1914 dec.),
Kress báró vezérkari ezredest (1915 elején),
Dr. Collin főtörzsorvost (1915 dec.),
Falkenhayn gyalogsági tábornokot (1917 máj.)
és másokat.¹

Mint már említettük, Törökország a háború folyamán hét üteget kapott a monarchiától. Tájékozással tüzetesen felsoroljuk a Törökországban volt parancsnokságok, csapatok és intézetek hadrendjét 1918 szeptember 1-ről:

1. Cs. és kir. törökországi tüzér- és csapatparancsnokság,
451. számú táboriposta.

2. Tüzérség:

a) Törökországi tábori tarackososztály. (Parancsnokság, két üteg 4—4 tarackkal.)

b) Törökországi hegyi ágyúosztály. (Parancsnokság, 1. számú üteg 4 ágyúval; a 2. számú üteg (4 ágyúval) akkor még Kragujevácon volt.

c) Nehéztüzérség:

I. Egy 10 cm. ágyúsüteg 2 ágyúval,

II. egy 15 cm. tarackosüteg 4 tarackkal,

III. egy 24 cm. mozsarasüteg 2 mozsárral; a mozsarak kicserélése miatt az üteg Haifán volt.

Minden üteghez szabályszerű lövészeres oszlopok tartoztak.

d) Pótosztagok:

I. A 15 cm. tarackosüteg, a hegyi ágyúosztály, a tábori tarackososztály és a szíriai mellék hadtápterület részére;

¹ 1918 december 9-én a török hadvezetőségnek kb. 10.000 német katonának hajón való hazaszállításáról kellett gondoskodnia.

II. A 24 cm. mozsárüteg, a 10 cm. ágyúsüteg, az egészségügyi- és a vonattartalék, a segédszolgálat és az irányító osztag részére.

e) Kiképző különítmények:

- I. Kiképző csoport a török lövőiskolában Metress-Tschifliken,
 II. „ „ Hamidije-kői-n,
 III. „ „ a Jilderim nevű hadseregcsoportnál,
 IV. „ „ Szíriában,
 V. „ „ az alexandretti öbölben és
 VI. „ tanfolyam tűzmesterek részére, Konstantinápolyban.

h) Egyéb kiképző csoportok:

- I. Aknavetők részére Hasskői-n,
 II. fényszórók részére Hasskői-n,
 III. géppuskások részére útban a 8. török hadtesthez és
 IV. skí-tanfolyam a Kaukázusban.

3. Műszaki alakulatok.

Cs. és kir. 266. távirószázad 2. szakasza (századparancsnok Sófiában).

Cs. és kir. 49. táviróépítőszázad.

4. Gépkocsi alakulatok.

Cs. és kir. törökországi gépkocsialakulat parancsnoksága.

1. sz. *gépkocsi-csoportparancsnokság*, a szíriai cs. és kir. mellékhadtápparancsnokság alatt. Be volt hozzá osztva:

2. sz.	}	gépkocsioszlop,
3. sz.		
1. sz.	}	mozgó-gépkocsiműhely,
2. sz.		

2. sz. *gépkocsi-csoportparancsnokság*, Moszul; be volt hozzá osztva az

1. sz.	}	gépkocsioszlop,
4. sz.		
10. sz.		
3. sz.	}	mozgó-gépkocsiműhely,
4. sz.		

a szíriai cs. és kir. melléktápparancsnokság alá rendelve.

Továbbá:

1.	}	sz. kiképző gépkocsioszlop
2.		
3.		

Kisegítő gépkocsiműhely Konstantinápolyban,

gépkesi-anyagraktár Aleppoban, a szíriai mellékhadtápparancsnokság alá rendelve,
benzínraktárak: Konstantinápoly, Bozanti, Iszed, Pascha és Rajak,
gépkesi-pótraktár Konstantinápolyban.

5. Egészségügyi alakulatok:

- Cs. és kir. tartalékkórház Konstantinápolyban, hozzátagolva:
44. sz. bakterológiai laboratórium,
93. sz. bakterológiai laboratórium (Szmirna),
fogorvosi ambulatórium,
könnyűbetegek osztálya,
• betegszoba Tschamaban (Kaukázus),
orthopédiai különítmény rokkant törökök számára.
- Cs. és kir. tartalékkórház Damaskusban (a szíriai mellékhadtápparancsnokságnál alá rendelve), hozzátagolva:
25. sz. bakterológiai laboratórium,
fogorvosi ambulatórium,
betegszoba könnyűbetegek részére Aleppoban,
betegszoba Moszulon,
lábbadozók otthona Suk el Charban.
- Cs. és kir. 202. sz. tábori kórház.
309. sz. tábori kórház,
36. sz. hegyi egészségügyi oszlop,
anyagpótraktár Konstantinápolyban, egészségügyi osztaggal.

6. Hadtápparancsnokságok.

- Cs. és kir. szíriai—damaskusi mellékhadtápparancsnokság:
hadtáposzttag Szíriában,
hadtápesoportparancsnokság a Taurusban,
hadtápőrészek: Bozanti, Karpuman, Gelebek, Gülek,
hadtápesoportparancsnokság Aleppoba,
hadtápőréség Aleppoban,
hadtápesoportparancsnokság Damaskusban,
hadtápőrészek: Rajak, Damaskus,
külön hadtápőrészek: Derbessie, Tell Helof.

7. Egyéb intézmények.

Visszatérők átvevőállomása Konstantinápolyban,
451. sz. tábori postahivatal Konstantinápolyban,
452. sz. tábori postahivatal Aleppoban,
pályaudvarparancsnokságok: Konstantinápoly, Pavlikői, Makrikői, Haidar-Pascha, Szmirna,
helyőrségi étkezőraktár Konstantinápolyban,
katonai otthon Konstantinápolyban,
tisztszállók Konstantinápolyban, Aleppoban, Damaskusban,
tisztí egyenruhaműhely és anyagpótraktár egy ruhaosztállyal
Konstantinápolyban.

Azonkívül, de nem a tüzer- és csapatparancsnokság alá rendelve:

- 22. sz. 60 cm. fényszóróosztág,
- 37. sz. 60 cm. fényszóróosztág,
- 109. sz. hadosztályszűtőműhely,
- 110. sz. hadosztályszűtőműhely.

Összesen 200 tiszt és körülbelül 5000 főnyi legénység volt a török harctereken.

Az egyes alakulatok célja, beérkezési ideje és kiegészítési módja az alábbiakból tűnik ki:

1. *A törökországi cs. és kir. tüzer- és csapatparancsnokság:*

Ez 1916 tavasza óta működött a török fővárosban. Parancsnoka lovag Hervay Kirchberg akkori cs. és kir. tüzer alezerekes volt.

A parancsnokság feladata volt személy-, lőszer- és anyagpótlás a Törökországban levő ütegek részére.

1916 óta a török hadtápvonal kiegészítése Délpalesztináig, az ütegeknek szánt pótlás céljából.

1917 óta gépkocioszlopok felállítása, személyzetének és anyagának állandó pótlása; egészségügyi intézetek felállítása, berendezése és anyaggal való állandó ellátása.

Konstantinápolyban a személyzet kiképzésének ellenőrzése.

Tüzértisztek és kisebb különítmények kiküldetése Kisázsziába, Szíriába és a Kaukázusba, ott bizonyos helyeken kiképző táborok felállítása és berendezése.

A monarchia részéről a török hadseregnek adományozott tüzeranyag átadása. 1916 közepétől 1918 szeptember végéig 50 teljesen felszerelt üteget adtunk át a török hadseregnek.

2. *Tüzérség.*

a) Táborig tüzérség: törökországi táborig tarackososztály (Feldhaubitzen-Abteilung Türkei).

Első ütege a IV. budapesti,

második ütege a VI. kassai hadtest területéről kapta kiegészítését.

Az osztály 1916 tavaszán mint *hegyi tarackososztály* került a török harctérre. 1917 decemberben anyagkicserélés folytán táborig tarackososztály lett. Az osztályhoz tartoztak még a szabályszerű lövészeres oszlopok, valamint a pótosztág is.

b) Hegyig tüzérség: törökországi hegyig ágyúosztály (Gebirgskanonen-Abteilung Türkei).

Mind a két ütege a III. (grazi) hadtest területéről egészítődött ki.

Az osztály 1917 nyarán került a török harctérre, még pedig egyelőre csak az osztályparancsnoksággal és az 1. sz. üteggel, a 2. ütege egyelőre Kragujevácon (Szerbiában) maradt.

c) Nehéz tüzérség:

I. Törökországi 24 cm. mozsárüteg (24 cm. Mörserbatterie in der Türkei).

Az üteg csak két mozsárból állott, 1918 szeptember 1-én éppen anyagkicsérés végett Hajfán állomásozott és a II. (bécsi) hadtest területéről kapta kiegészítését.

Az üteg már 1915 november közepén került a török hartérre és először 4 mozsárból állott. 1917 elején, anyagkicsérés következtében, két részre oszlott, az egyik része volt a fentemlített 24 cm. mozsárüteg, két mozsárral, a másik része pedig a

II. törökországi 10 cm. ágyúüteg (10 cm. Kannonenbatterie in der Türkei) 2 ágyúval, mely üteg hasonlóképen a II. (bécsi) hadtest területéről egészítődött ki.

III. Törökországi 15 cm. tarackosüteg (15 cm. Haubitzbatterie in der Türkei; 4 löveggel) szintén a II. (bécsi) hadtest területéről kapta kiegészítését.

Az üteg már 1915 december közepétől kezdve tartózkodott a török haretéren.

Mind a három nehéz üteghez a szabványos lövészeresoszlopok és pótosztagok tartoztak.

Az egyes kiképző csoportoknál mind magyar, mind osztrák állampolgárok voltak beosztva.

3. A műszaki alakulatoknál,

4. a gépkocsi alakulatoknál és az

5. egészségügyi intézeteknél hasonlóképen magyar és osztrák állampolgárok voltak beosztva.

A 36. sz. hegyi egészségügyi oszlop személyzetét a 25. sz. sarajevói egészségügyi pótosztag, a vonat személyzetét pedig a 15. sz. sarajevói vonatpótosztag egészítette ki.

6. A szíriai—damaskusi mellékhadtápparancsnokságánál, a beosztott osztagoknál, csoportok és őrségeknél szintén magyar és osztrák állampolgárok voltak beosztva; hasonlóképen a

7. alatt felsorolt egyéb intézményeknél és a

8. 60 cm. fényszóróknál is.

9. A 109. sz. hadosztály sütőműhelyszemélyzetét és vonatát a IX. (leitmeritzi),

a 110. sz. hadosztály sütőműhelyszemélyzetét és vonatát pedig a VIII. (prágai) hadtest területe szolgáltatta.

Az osztrák-magyar hadsereg főparancsnoksága (A. O. K.) és a török hadvezetőség közötti összekötő szerv az osztrák-magyar katonai megbízott volt, aki Konstantinápolyban tartózkodott és megfelelő személyzettel rendelkezett, még pedig:

szűkebb törzs (engerer Stab),

a különböző fegyvernemek előadói,

a tüzér- és csapatparancsnokság,

a műszaki csoport,

Magyar Tudományos Feketetengeri Expedíció,

a tábori vasutak elnökének képviselője,

a cs. és kir. hadügyminiszter gazdasági képviselője,

a cs. és kir. hadügyminiszterium nyersanyag termelésosztályának képviselője és

a cs. és kir. hadsereg főparancsnokságának képviselője a török tengerészeti hatóságoknál.

Karojlovič Oszkár.

Forrásművek:

1. Quellenwerk des grossen Generalstabes. 1914—18, — Die Schlachten und Gefechte des grossen Krieges.
2. M. Schwarte; Der grosse Krieg 1914—18. 5. kötet.
3. Gen. der Kav. Liman v. Sanders; Fünf Jahre Türkei.
4. Bernhard v. Schmitterlöw; Genfeldm. v. der Goltz-Pascha.
5. H. v. Zuehl; Erich v. Falkenhayn. Gen. der Inf.
6. Ahmed Djemal Pascha; Erinnerungen eines türkischen Staatsmannes.